

Dorota Dobrzyńska

Czarny romantyzm we współczesnej literaturze popularnej

(analiza wybranych przykładów)

Streszczenie

Tematem rozprawy jest problem wpływu czarnego romantyzmu na współczesną prozę popularną, polską, jak również zagraniczną. Inspiracją do przeprowadzenia takiej analizy są poglądy niektórych badaczy (m.in. Marii Janion, Agaty Bielik-Robson), twierdzących, że romantyzm w Polsce wymaga nowego zdefiniowania i reinterpretacji, przez lata był bowiem kojarzony głównie z hasłami narodowowyzwoleńczymi, narosło też wokół niego wiele stereotypów. Obecnie można zaobserwować stopniową zmianę w polskich badaniach nad romantyzmem, który coraz częściej zaczyna być postrzegany jako zjawisko estetyczno-filozoficzne, rzadziej niż w przeszłości łączy się go natomiast z kwestiami historyzoficznymi czy politycznymi. To z kolei pozwala traktować romantyzm nie tylko jako zakończoną epokę w historii literatury i sztuki, ale również jako specyficzny styl, obecny również we współczesnych utworach.

Problemy z polską interpretacją romantyzmu stają się widoczne, kiedy porównamy związaną z nim angielską i polską terminologię. W języku angielskim istnieje rzeczownik *romanticism* oraz przymiotnik *romantic* (który jednak pochodzi od *romance* – czyli typu utworu literackiego), natomiast w języku polskim – „romantyzm”, „romantyczny”, ale także „romantyczność” – określenie używane przez romantycznych krytyków i twórców, np. Adama Mickiewicza czy Kazimierza Brodzińskiego. „Romantyczność” nie jest jednak, jak romantyzm, określeniem epoki, ale stylu danego utworu, jego nastrojowości, itp.

Tak rozumiana „romantyczność” bliska jest pojęciu czarnego romantyzmu, nurtu w literaturze i sztuce powstałego na przełomie XVIII i XIX w., którego charakterystycznymi cechami są: mroczna atmosfera utworów, tajemniczy bohaterowie odkrywający sekrety egzystencji, motywy związane ze śmiercią, melancholią czy szaleństwem, nawiązania do baśni i ludowości, szczególnie w jej demonicznym wymiarze, itp. Czarny romantyzm kojarzony jest szczególnie z twórczością amerykańskich autorów, jak Edgar Allan Poe, Nathaniel Hawthorne czy Herman Melville, jednak nurt ten jest obecny także w utworach europejskich (E. T. A. Hoffmann, Emily Bronte, Lord Byron, Mary Shelley). Choć nigdy nie był uważany za charakterystyczny dla polskiej literatury, jego elementy pojawiają się w dziełach Antoniego Malczewskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Romana Zmorskiego czy

Juliusza Słowackiego. Należy jednak zaznaczyć, że problem polskiej recepcji czarnego romantyzmu nie został dotąd dokładnie przeanalizowany, chociaż powstaje coraz więcej prac na ten temat.

W ostatnich latach można zaobserwować częstą obecność czarnego romantyzmu w europejskiej i amerykańskiej kulturze popularnej. Mroczne romantyczne motywy pojawiają się w literaturze, filmach, jak również w reklamie, grach komputerowych, modzie, itp. Zjawisko to jest typowe dla literatury amerykańskiej czy europejskiej, podczas gdy w Polsce jest stosunkowo nowe. Oznacza to, że romantyzm, interpretowany w kategoriach stylu, pozostaje nadal aktualny w XXI w. Celem rozprawy jest zbadanie na podstawie wybranych przykładów, w jaki sposób wątki i motywy charakterystyczne dla czarnego romantyzmu funkcjonują we współczesnej prozie popularnej, oraz wykazanie, że to właśnie odwołania do czarnoromantycznej estetyki bywają tym, co w dużej mierze decyduje o poczytności popularnych utworów i o ich atrakcyjności dla współczesnych czytelników. Analizowane przykłady pochodzą z najnowszej literatury popularnej (od lat 90-tych XX w. aż do chwili obecnej), polskiej, jak również zachodnioeuropejskiej, która została przetłumaczona na język polski, a zatem jest dostępna dla licznych odbiorców w Polsce.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich przedstawione są zagadnienia teoretyczne i historycznoliterackie: problemy z interpretacją pojęcia „romantyzmu” i „romantyczności”, opinie krytyków dawnych i współczesnych na temat tego zjawiska, następnie historia powstania nurtu czarnego romantyzmu oraz jego charakterystyka. Rozdział ten kończy refleksja na temat przedmiotu rozprawy, a więc kultury popularnej, jej rozumienia i definicji proponowanych przez poszczególnych badaczy.

Rozdział drugi poświęcony jest twórczości Carlosa Ruiza Zafóna. Analizowane są w nim cztery powieści dla młodzieży: *Księżę Mgły*, *Pałac Północy*, *Światła września* i *Marina*, które realizują stały schemat, polegający na łączeniu licznych wątków i motywów znanych z literatury romantyzmu, zwłaszcza niemieckiego, angielskiego i amerykańskiego. Szczególna uwaga poświęcona jest takim zagadnieniom jak: gotycko-romantyczna przestrzeń, postaci typowych bohaterów romantycznych (szatan, „współczesny doktor Frankenstein”, sobowtór, piękna kobieta, która umiera), romantyczna melancholia, narracja oraz „apokaliptyczne” zakończenia powieści.

Rozdział trzeci dotyczy romantycznego motywu podróży w czasie, wspólnego dla opowiadań Fredericka Forsytha pt. „Szepczący Wiatr” i powieści Krzysztofa Kotowskiego pt.

Krew na placu Lalek. Funkcjonowanie tego motywu jest badane poprzez analizę problemu narracji, postaci romantycznych bohaterów, nawiązań do romantycznych legend, ballad i podań (np. „Rip Van Winkle” Washingtona Irvinga i „Lenora” G. A. Bürgera) oraz sposobu wykorzystania romantycznej estetyki grozy.

Rozdział czwarty skupia się na polskiej literaturze *fantasy*, reprezentowanej przez dwa popularne cykle opowiadań Andrzeja Sapkowskiego o wiedźminie Geralcie oraz Anny Kańtoch o Domenicu Jordanie. Oboje twórcy, podobnie jak romantycy, stają się zbieraczami baśni i legend, które – odpowiednio przetworzone – często stanowią podstawę dla ich opowiadań. Dlatego też w rozdziale tym analizowane są liczne odniesienia do romantycznej ludowości, szczególnie w jej demonicznym wymiarze, jak również specyficznie skonstruowane postaci romantycznych protagonistów, zyskujących dużą popularność wśród odbiorców.

Ostatni, piąty rozdział poświęcony jest zjawisku utworów popularnych, których bohaterami stają się znani autorzy oraz ich dzieła. Przedstawione są w nim dwie powieści kryminalne, nawiązujące swoim stylem do estetyki czarnego romantyzmu: *Sherlock Holmes i mądrość umarłych* Rodolfa Martíneza oraz *Jul* Pawła Goźlińskiego. Oba utwory świadczą o tym, że nurt ten może być atrakcyjny dla współczesnego odbiorcy, a jak pokazuje przykład *Jula*, polski romantyzm w wersji narodowowyzwoleńczej można interpretować w zupełnie inny sposób niż dotychczas.

Analizy te mają wykazać, że elementy czarnego romantyzmu są obecne we współczesnej literaturze popularnej, także w Polsce, co oznacza, że stopniowo może nastąpić zmiana w polskim postrzeganiu romantyzmu, nie tylko wśród badaczy. Potrzebne wydają się zatem nie tylko dalsze badania recepcji czarnego romantyzmu w literaturze współczesnej, ale też w literaturze XIX-wiecznej, gdyż mogłyby one ukazać polski romantyzm w całkowicie nowym świetle.

Dorota Dobrzyńska